

Azərbaycan kinosu – 125

Bir janr kimi, qara film anlayışı dünya kinosuna 40-ci illərdə daxil olub. Qara film zəif işıq və qaranlıq effektləri ilə ekran işinin ideya xəttinə xidmət edir. Bu cür filmlərdə hadisələr qaranlıq evlərdə, küçələrdə cərəyan edir. Hansısa bir canı axtarışda olarkən insanlar arasındakı münasibətlər kölgə-ışıq kontekstində əksini tapır.

Düzdür, daha öncə Alfred Hiçkokun 30-cu illərdə ekranlaşdırdığı "39 addım", "Ledi qeyb olur" filmlərində bunun ilkin nümunələri yaradılmışdı. 40-cı illərdə çəkilən "Malta Şahini", "Gilda", "Nyu-York müəmması" və digər filmlər isə bu janrın kamil nümunələri olub.

Milli kinomuzda qara film janrının tələblərinə qismən cavab verə bilən ekran əsəri "Kölgələr sürünür"dür. Mərhum rejissor, Əməkdar incəsənət xadimi Arif Babayevin 1981-ci ildə çəkdiyi "Birisigün gecəyarısı" filmi isə inamla kinomuzun ilk qara filmi hesab etmək olar. Azərbaycan müəllif kinosunun yaratıcılarından

də geniş əksini tapıb. Bu baxımdan rejissor qara film janrını sevimli məkana proyeksiya edə bilib. Bununla da qara filmi Azərbaycan seyrçisi üçün əsas məkandır. İçərişəhər film üçün əsas məkandır. Şəhərdə sovet qoşunlarının az olmasına baxmayaraq, əks qüvvələrdə bir əndişə var. Bu epizoddakı qaranlıq daha çox zirzəmi zülmətinə bənzəyir. Bu, köhnə sahibkarların yeni sovet hökumətində bu məhz zülmətdə yaşamağa məhkum olmalarına işarədir.

Bakı təkəfəft məkani deyil, həm də vətənin bir parçasıdır. Filmdə bu motiv şəhəri ingilislərin bombardman edəcəyi xəbərindən qabarıq görünür. Keçmiş sa-

Azərbaycanın ilk qara filmləri

olan A.Babayevin yaratıcılığında bu film fərqli yer tutur. Məmməd Avdiyev və Anatoli Donetsin "Respublika naminə" adlı sənədli povestinin motivləri əsasında ekranlaşdırılan filmin ssenari müəllifləri həm bu yazıçılar özləri, həm də Xalq artisti Ramiz Fətəliyevdir.

Hadisələr 1920-ci ildə Bakıda cərəyan edir. Neft Bakısı uğrunda Sovet Rusiyası və İngiltərə arasındakı mübarizə kəşfiyyat məlumatlarının yazı makinasında əksi ilə göstərilir. Ağ kağıza yazılan məlumatların qara haşiyədə əksi filmin janrından xəbər verir. Sovet hökumətinin cəza orqanı olan Fövqəladə Komissiya ölkə üzərinə gələn ingilis təhdidinin qarşısını almalıdır. Onun ilk rəhbəri Baba Əliyev (Həsən Məmmədov) çətin bir işin öhdəsindən gəlməlidir. İngilislərin Bakıya hava hücumu təşkil etmək istədiyi anda esərlərin qiyamı baş tutmalıdır. Onlar

hibkar Abdullayev bunu bilərəklə Londonla əlaqədar olan gizli təşkilatdan çıxır. Bu isə onu ölümə aparır. Abdullayev pul qazandığı dogma Bakının yolunda artıq başından da keçməli olur.

Filmdə İsrail bəyi canlandıran Rasim Balayevin rolu epizodik görünə də, yaddaqalandır. O, ətrafındakı insanlara da

həmçinin İsrail bəylə (Rasim Balayev) birləşməlidirlər. Lakin ÇK (Fövqəladə Komissiya) ilkin addım ataraq Hacı İlyası (Hamlet Xanızadə) həbs edir.

İngiltərənin prosesləri Ənzəlidən idarə etdiyini bilən sovetlər orada öz agentlərini saxlayırlar. Bakıda neftxuda oğlu olmuş Məmmədov da (Hacımurad Yegizarov) sovet kəşfiyyatına gizli xidmət edir. Məmmədov ingilislərin etimadını qazanmaq üçün ticari fəndgirliyə

güvənmir. Hücum qarşı müqavimətin mənasız olduğunu görüb intihar edir. İsrail bəyin bolşevik hökumətinə təslim olmaması həmin dövr üçün cəsarətli addım hesab edilə bilər.

Keçmiş sahibkarlar sirr açmasın deyərək Hacı İlyası kamerasında öldürmək istəyirlər. Bunu bilən Baba Əliyev türməyə gəlir. Hacı İlyas bundan sonrakı həyatının sovetlərdən asılı olduğunu hiss edərək vacib sirri onlara açır. ÇK onun vasitəsilə Mustafa Seyidoğlunu yaxlaya

əl atır. O, polkovnik Bartlenin xanımına qiymətli boyunbağı hədiyyə edir. Biz Məmmədovu bugünkü prizmasından qiymətləndirsək, onu ikili agent də sayə bilərik. Çünki filmin sonunda ÇK onu öz vətəninə buraxmır.

Ekran işinin qara film elementləri Hacı İlyasın dindirilməsində də öz əksini tapır. Onu dindirilən müstətiqlə söhbətdə kölgə-ışıq elementlərindən geniş istifadə olunur. Hacı İlyas 1920-ci ilin 20 aprelində cumhuriyyət hökumətinin süqutunu hiss edərək ölkədən qaçdığını etiraf edir. Sovet hökuməti üçün cumhuriyyət kəşfiyyatının daha vacib agent isə Şah ləqəbli Mustafa Seyidoğludur (Əli Zeynalov).

İçərişəhərə doğulub böyümüş A.Babayevin bu məkana bağlı yaddaşı film-

bilir. M.Seyidoğlu Hacı İlyasla üzleşərkən "İndi də sovetlərə qulluq edirsən!" – deyərək qəzəblənir.

"Birisigün gecəyarısı" filmi dövrünün idoloji tələbləri baxımdan çəkilən də, günümüz üçün də əhəmiyyətini saxlayır. Arif Babayevin bu son ekran əsəri Azərbaycan kinosunun dünyadakı film estetikalarına yaxın olduğunu sübut edib. Ən əhəmiyyətlisi budur ki, rejissor xarici filmləri parodiya etməyib, qara filmə Azərbaycan koloritini qata bilib. Film 1986-cı ildə Azərbaycan Dövlət mükafatını qazanmışdır.

Ceyhun MİRZƏLİ,
sənətsünas